

Учреждение образования

«Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины»

УТВЕРЖДАЮ

Ректор ГГУ имени Ф. Скорины

С.А.Хахомов

2024

**Программа вступительных испытаний
для специальности углубленного высшего образования (магистратуры):
7-06-0232-02 Языкознание**

2024 г.

СОСТАВИТЕЛИ:

Ничипорчик Е.В., заведующий кафедрой русского, общего и славянского языкознания, доктор филологических наук, доцент

Воинова Е.Н., заведующий кафедрой белорусского языка, кандидат филологических наук, доцент

Ермакова Е.Н., доцент кафедры белорусского языка, кандидат филологических наук, доцент

Мельникова О.Н., доцент кафедры русского, общего и славянского языкознания, кандидат филологических наук, доцент

Холявко Е.И., доцент кафедры русского, общего и славянского языкознания, кандидат филологических наук, доцент

Тимошенко Е.И., доцент кафедры русского, общего и славянского языкознания, кандидат филологических наук, доцент

РАССМОТРЕНА И РЕКОМЕНДОВАНА К УТВЕРЖДЕНИЮ:

Кафедрой русского, общего и славянского языкознания ГГУ имени Ф. Скорины
(протокол №9 от 26.03.2024);

Кафедрой белорусского языка ГГУ имени Ф. Скорины
(протокол №8 от 20.03.2024);

ОДОБРЕНА И РЕКОМЕНДОВАНА К УТВЕРЖДЕНИЮ:

Советом факультета (протокол №7 от 20.03.2024)

РУССКИЙ ЯЗЫК

Русский язык как предмет научного изучения

Русский язык – язык русского народа. Русский язык как государственный язык.

Соотношение понятий «литературный язык» и «национальный язык». Русский литературный язык – образцовая форма русского языка. Признаки и особенности литературного языка.

Системная организация русского языка. Основные уровни языковой системы как предмет научного изучения.

Место русского языка в кругу родственных славянских языков. Современный русский язык – язык межнационального общения.

Фонетика и фонология

Фонетика как раздел языкознания. Понятие системы применительно к звуковой стороне языка. Объект исследования в фонетике. Фонетика общая, описательная, историческая, сопоставительная, экспериментальная.

Фонетическое членение потока речи.

Понятие артикуляции. Артикуляционная база. Особенности артикуляционной базы русского языка.

Классификация звуков русского языка. Различия между гласными и согласными. Основания для классификации гласных и согласных звуков.

Синтагматика звуков русского языка в современных фонетических процессах: аккомодация и ее виды, редукция и ее разновидности, ассимиляция и ее типы, диссимиляция, закон оглушения в конце слова, явление приглушения сонорных.

Слог как основная произносительная единица. Ударение. Особенности русского ударения.

Акцентология русского языка в ее историческом развитии. Внешние (экстралингвистические) и внутренние (интралингвистические) причины изменения места ударения. Основные тенденции в развитии ударения русского литературного языка.

Фонетическая транскрипция.

Основные понятия фонологии. Основные функции фонемы в языке.

Понятие позиции в фонологии. Позиции сильные и слабые. Позиционные и непозиционные чередования.

Перцептивные (сильные и слабые) и сигнификативные (сильные и слабые) позиции фонем. Гиперфонема.

Система согласных фонем. Соотносительный ряд глухих и звонких фонем, соотносительный ряд твердых и мягких фонем. Частичные ряды: ряд свистящих и шипящих согласных. Долгие и двойные согласные.

Система гласных фонем. Чередования под ударением. Гласные фонемы в предударных и заударных слогах.

Фонологические школы. Московская фонологическая школа. Санкт-Петербургская фонологическая школа.

Орфоэпия

Понятие нормы в орфоэпии. Норма и кодификация. Нормы и варианты. Формирование современных орфоэпических норм.

Основные нормы современного русского литературного произношения: орфоэпия ударных гласных, гласных в предударных и заударных позициях. Произношение согласных и их сочетаний. Произношение флексий. Орфоэпия заимствованных слов.

Русское литературное произношение в его историческом развитии. Изменение орфоэпических норм.

Нарушение орфоэпических норм.

Современные орфоэпические словари и справочники.

Графика и орфография

Буква и графема. Состав современного русского алфавита. Названия букв (комплексные; индивидуальные). Небуквенные графические средства. Соотношение букв и звуков. Принципы русской графики. Отступления от принципов русской графики. Звуковые значения букв русского алфавита. Необязательный характер буквы *ѣ* в русской графике.

Понятие об орфографии. Ведущий принцип русской орфографии.

Фонетические и традиционные написания.

Дифференцирующие написания.

Перенос слова. Соотношение термина «слог» в фонетике (основная произносительная единица), в графике (основная единица чтения и письма) и орфографии (единица переноса).

Орфограмма. Типы орфограмм.

Сведения из истории графики и орфографии. Становление русского письма до XX в. Реформа 1918 г. Унификация русского письма в 1956 г. Проблемы реформирования русской орфографии.

Лексика и фразеология

Слово как структурно-семантическая единица языка. Знаковая сущность слова. Три семиотических аспекта значения слова: семантический, синтаксический и прагматический.

Лексическое значение слова. Компонентный состав лексического значения. Сема как предельная единица плана содержания. Типология сем. Внутренняя форма слова. Типология лексических значений.

Синтагматические и парадигматические связи в лексико-семантической системе русского языка.

Многозначность слова – семантическая закономерность языка. Типология полисемии по видам мотивации. Лексическая омонимия: пути образования омонимов, типы омонимов Проблема разграничения омонимии и полисемии. Лексическая синонимия: синонимический ряд, типология синонимов. Лексическая антонимия. Типы антонимов. Энантисемия. Лексическая паронимия. Типы паронимов.

Лексика русского языка с точки зрения происхождения. Исконно русская лексика. Общеславянская, восточнославянская и собственно русская лексика.

Заимствованная лексика. Родственные и неродственные заимствования. Экзотизмы. Варваризмы. Освоение заимствований русским языком. Калькирование. Полукальки.

Старославянизмы в русском языке. Фонетические, словообразовательные и семантические признаки старославянизмов.

Лексика русского языка с точки зрения сферы ее использования. Диалектная лексика. Общеупотребительная лексика и лексика ограниченного употребления. Внелитературная лексика.

Стилистически нейтральная и стилистически окрашенная лексика. Стилиевая дифференциация лексики. Стилистические ресурсы лексики. Функционально-стилистическая и эмоционально-экспрессивная окраска лексики.

Лексика русского языка с точки зрения активного и пассивного запаса. Признаки историзмов и архаизмов. Пути возникновения неологизмов.

Фразеология как раздел языкознания и совокупность устойчивых сочетаний в языке. Широкое и узкое понимание фразеологии. Фразеологизмы и поговорки. Вариантность фразеологизмов, поговорок.

Типы фразеологизмов с точки зрения семантической спаянности компонентов.

Лексикография, фразеология, поговоркография

Лексикография как раздел языкознания. Словари энциклопедические и лингвистические. Классификация лингвистических словарей (словари новых слов, иностранных слов, фразеологизмов, диалектные, ономастические, языка писателей, синонимов, антонимов, омонимов, паронимов, морфемные, словообразовательные, грамматические, переводные и т. д.). Комплексные словари современного русского языка.

Толковые словари, принципы их построения. Характеристика важнейших толковых словарей русского языка

Фразеологические словари. Типы фразеологических словарей. Характеристика важнейших фразеологических словарей русского языка.

Поговоркологические словари. Типы поговоркологических словарей. Характеристика важнейших поговоркологических словарей русского языка.

Морфемика и словообразование

Морфемика – учение о значимых частях слова. Морфема как главный объект изучения морфемологии. Основные признаки морфемы. План выражения и план содержания морфемы. Морф и морфема.

Материально выраженные и нулевые морфемы.

Классификация морфем.

Словообразовательные и словоизменяющие аффиксы.

Морфемная структура слова. Факторы, определяющие морфемную структуру слов. Типы морфного строения словоформ. Принципы выделения морфем.

Морфемный анализ слова. Порядок проведения морфемного анализа.

Словообразование как раздел науки о языке, его предмет и задачи. Связь словообразования с лексикологией, морфологией, синтаксисом, морфемикой. Словообразование – особая подсистема языка. Ее основные элементы.

Словообразование и словоизменение. Основа словоформы, основа слова. Разновидности основ в современном русском языке:

Мотивированное (производное) слово – объект изучения в словообразовании. Критерий Г. О. Винокура. Особенности мотивированных слов. Идиоматичность семантики мотивированных слов.

Понятие словообразовательной мотивации. Структура мотивированного слова. Мотивирующая основа, мотивирующая база. Словообразовательный формант. Широкое и узкое понимание словообразовательного форманта.

Синтагматические и парадигматические связи в словообразовательной системе. Словообразовательная пара. Словообразовательная цепочка. Словообразовательная парадигма. Словообразовательное гнездо. Типология словообразовательных гнезд.

Словообразовательный тип. Словообразовательное значение. Типы словообразовательных значений. Словообразование узвальное и окказиональное.

Словообразовательный анализ слов. Его цели и задачи. Порядок разбора.

Морфонологические явления в словообразовании.

Морфология

Морфология как раздел грамматики. Грамматические значения и грамматические категории.

Грамматическое значение слова, его дифференциальные признаки. Средства выражения грамматических значений. Способы выражения грамматических значений.

Части речи как основные лексико-грамматические классы слов. Принципы классификации частей речи. Основные семантико-грамматические типы слов: самостоятельные и служебные части речи

Противопоставление имени и глагола, местоименных и неместоименных слов, предметных и признаковых частей речи, предлогов, союзов и частиц. Проблема выделения в самостоятельную часть речи слов категории состояния. Зоны синкретизма в системе частей речи.

Грамматические признаки существительного как части речи. Лексико-грамматические разряды существительных. Система грамматических категорий существительного. Типы склонения имён существительных. Связь рода со склонением. Разносклоняемые существительные. Типы парадигм

существительного. Морфонологические и акцентные различия при описании склонения существительного.

Морфологический класс прилагательных. Категориальное значение прилагательного. Лексико-грамматические разряды прилагательных. Употребление качественных, относительных и притяжательных прилагательных во вторичной функции. Система морфологических категорий прилагательного. Словоизменительные категории рода, числа и падежа прилагательного, их отличие от одноименных категорий существительного. Семантические и грамматические различия полных и кратких форм прилагательного. Стилистические особенности употребления полных и кратких форм прилагательного. Типы склонения и типы парадигм прилагательных.

Проблема границ числительного как части речи. Грамматические основания для выделения числительного в особую часть речи. Частеречное значение числительного. Разграничение слов с лексической количественной семантикой и числительных как особой части речи. Лексико-грамматические разряды числительных. Разряды числительных по структуре. Особенности морфемного состава числительных. Типы склонения и типы парадигм имен числительных. Современные тенденции в склонении числительных.

Местоимения в системе частей речи. Разграничение местоимений и неместоименных слов. Лексическое значение и функции местоименных слов. Семантическая классификация местоименных слов. Разряды местоимений по значению. Грамматическая классификация местоименных слов. Местоименное употребление неместоименных лексем в речи. Система грамматических категорий местоименных слов. Морфологические признаки и система словоизменения местоимений различных разрядов.

Общекатегориальные грамматические признаки глагола как части речи. Границы глагола как части речи. Предикативные и непредикативные формы глагола. Инфинитив как начальная форма глагола. Глагольная парадигма. Продуктивные и непродуктивные классы глаголов.

Система грамматических категорий глагола. Категория вида. Частные значения глаголов совершенного и несовершенного видов. Видовая пара как корреляция глагольных лексем. Типы видовых пар. Одновидовые глаголы в русском языке. Двувидовые глаголы, основные тенденции в их развитии. Переходные и непереходные глаголы, их лексические и синтаксические особенности. Возвратность и невозвратность в системе русского глагола. Образование возвратных глаголов. Структурно-семантические группы возвратных глаголов. Проблемы интерпретации категории залога в русской лингвистике. Вопрос о количестве залогов русского глагола. Бинарное учение о залоге. Учение о трех залогах, связь категории залога с переходностью / непереходностью глаголов.

Грамматическое содержание категории наклонения. Изъявительное наклонение, его категориальное значение. Сослагательное наклонение, его категориальное значение, образование и употребление форм сослагательного наклонения. Повелительное наклонение, его категориальное значение,

образование и употребление форм сослагательного наклонения. Транспозиция императива. Переходные и непереходные глаголы.

Категория времени как словоизменительная грамматическая категория. Абсолютное и относительное время. Основные, частные и переносные значения форм времени. Категория лица. Безличные глаголы.

Категория лица как словоизменительная грамматическая категория. Значение форм лица. Глаголы с неполным набором форм лица. Безличные глаголы.

Причастие как особая форма глагола. Состав причастных форм. Образование причастий настоящего времени. Образование причастий прошедшего времени. Процесс адъективации причастий. Деепричастие как особая форма глагола. Образование деепричастий совершенного и несовершенного вида. Переход деепричастий в наречия и предлоги.

Морфологические и синтаксические особенности наречия. Классификация наречий в зависимости от характера выражения лексического значения. Лексико-грамматические разряды определительных наречий. Лексико-грамматические разряды обстоятельственных наречий. Морфологические особенности качественных наречий. Образование и употребление форм сравнительной степени наречий.

Грамматический статус слов категории состояния. Лексико-семантические особенности слов категории состояния. Грамматические особенности слов категории состояния. Синтаксические функции слов категории состояния. Отличие слов категории состояния от кратких прилагательных и наречий.

Предлоги и их структурные типы. Союз как служебная часть речи. Классификация союзов по происхождению, по составу, по способу расположения в синтаксической конструкции, по функциональному значению. Частица как особый класс неполнозначных слов. Разряды частиц по значению. Классификация частиц по происхождению. Типы частиц по структуре.

Морфологические, синтаксические и семантические признаки модальных слов. Лексико-семантические разряды модальных слов. Связь модальных слов с другими частями речи.

Особое место междометий в системе частей речи. Разряды междометий по значению. Типы междометий по структуре. Звукоподражания, их типологическое сходство с междометиями.

Явление переходности в системе частей речи.

Синтаксис и пунктуация

Предмет синтаксиса как раздела грамматики. Место синтаксиса в грамматической системе языка. Отношения между синтаксисом и морфологией, лексикой, фонетикой (интонацией). Значение термина «синтаксис».

Синтаксические единицы. Словосочетание, простое предложение, сложное предложение как основные единицы синтаксиса. Слово и форма

слова как компоненты синтаксической единицы. Понятие о синтаксеме как минимальной семантико-синтаксической единице.

Синтаксическая связь. Понятие синтаксической связи. Уровни синтаксической связи. Сочинительная и подчинительная связь. Виды сочинительной связи. Виды подчинительной связи.

Словосочетание как синтаксическая единица. Грамматическое устройство, грамматическое значение и функция словосочетания. Компоненты словосочетания и члены предложения. Понятие синтаксической позиции. Свободные и несвободные словосочетания. Классификация несвободных словосочетаний.

Простые и сложные словосочетания. Основные конструктивные типы сложных словосочетаний. Лексико-грамматические типы словосочетаний. Типы синтаксических отношений и виды подчинительной связи в словосочетании. Основные типы смысловых отношений между компонентами словосочетаний.

Виды подчинительной связи в словосочетании.

Простое предложение как синтаксическая единица. Грамматическое устройство, грамматическое значение, функции простого предложения. Предикативность как основной признак простого предложения. Понятие объективной и субъективной модальности предложения. Виды синтаксической связи в простом предложении.

Классификация простого предложения. Виды предложения по цели высказывания. Типы предложений по модальности. Типы предложений по интонации. Типы предложений по возможности синтаксической членности. членимые и нечленимые. Типы предложений по характеру грамматической основы: двусоставные и односоставные. Типы предложений по наличию или отсутствию второстепенных членов. Типы предложений по наличию осложняющих компонентов.

Аспекты изучения предложения. Понятие структурной схемы предложения. Отрицание в структуре предложения. Парадигма простого предложения. Коммуникативная организация предложения. Предложение и высказывание. Синтаксическое и актуальное членение предложения. Средства выражения актуального членения. Семантическая организация предложения. Объективные и субъективные смыслы в значении предложения. Основные подходы к описанию семантики предложения. Семантико-грамматические модели предложения и их типовые значения.

Главные члены предложения. Грамматическая основа двусоставного предложения. Подлежащее и сказуемое как главные члены, лежащие в основе структуры двусоставного предложения. Подлежащее, его функции и способы выражения. Сказуемое, его функции и типы.

Традиционное учение о второстепенных членах предложения. Морфологизованные и неморфологизованные второстепенные члены предложения. Синкретизм в системе членов предложения. Приемы разграничения второстепенных членов предложения.

Односоставные предложения. Принципы классификации односоставных предложений. Вопрос о синтаксической квалификации главного члена односоставных предложений.

Неполные предложения. Нечленимые предложения.

Понятие осложненного простого предложения. Предложения с однородными членами. Предложения с обособленными членами. Смысловые и стилистические функции обособленных членов предложения. Предложения с вводными и вставными конструкциями и обращениями. Обращение. Свойства обращения и способы его выражения.

Сложное предложение как многоаспектная синтаксическая единица. Строение и грамматическое значение сложного предложения. Полипредикативность и полипропозитивность как признаки сложного предложения.

Переходные конструкции от простого предложения к сложному. Смысловая организация сложного предложения. Коммуникативная организация сложного предложения.

Принципы классификации сложного предложения. Союзные и бессоюзные сложные предложения.

Союзные сложные предложения. Критерии разграничения сочинения и подчинения в русском языке. Переходные типы между сочинением и подчинением. Сложносочиненное предложение. Принципы классификации сложносочиненных предложений. Принципы классификации сложноподчиненных предложений. Механизм связи в сложноподчиненных предложениях. Критерии разграничения омонимичных союзов и союзных слов. Сложноподчиненное предложение с несколькими придаточными частями.

Бессоюзное сложное предложение. Принципы классификации бессоюзного сложного предложения. Многочленные бессоюзные предложения.

Сложные предложения с разными видами связи. Определение ведущей связи и уровней членения сложных предложений с разными видами связи.

Чужая речь и способы ее передачи. Прямая речь. Диалог. Понятие о диалогическом единстве. Непосредственное включение. Несобственно-прямая речь. Косвенная речь. Замена прямой речи косвенной. Тематическая речь. Цитация и ее формы.

Текст как синтаксическая единица. Признаки текста: тематическое единство, последовательность, связность, развернутость, целостность, завершенность. Модальность текста. Внешняя и внутренняя форма текста. Сложное синтаксическое целое как единица текста. Сложное синтаксическое целое и абзац.

Способы смысловой связи предложений в тексте. Цепная и параллельная связь. Функционально-семантические типы речи: описание, повествование, рассуждение.

Понятие об экспрессивности в синтаксисе. Парцеллированные конструкции. Сегментированные конструкции. Цепочки номинативных предложений. Лексический повтор с синтаксическим распространением.

Вопросно-ответные конструкции в монологической речи. Вставные конструкции как прием членения текста. Стилистические фигуры: эллипсис, умолчание, градация, зевгма, асиндетон, полисиндетон, анафора, риторические вопросы и др. Обращение как фигура поэтического синтаксиса.

История русской пунктуации. Принципы русской пунктуации. Пунктуация и синтаксическая система русского языка. Пунктуация и интонация. Система знаков препинания. Функции знаков препинания. Понятие авторской пунктуации. Новые явления в синтаксисе и пунктуация.

Тенденции развития синтаксической системы современного русского языка.

Литература

1. Бабайцева, В.В. Современный русский язык: теория, анализ языковых единиц: учебник : в 2 ч./ В.В. Бабайцева, Н.А. Николина и др.; под ред. Е. И. Дибровой; в 2 ч. – Москва: Академия, 2011.

2. Баранов, А. Н. Основы фразеологии: краткий курс: учебное пособие / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский; Российский гос. гуманитарный университет, Ин-т лингвистики, Российская акад. наук, Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта, 2022. – 312 с.

3. Валгина, Н. С. Синтаксис современного русского языка: учебник / Н. С. Валгина. – М. : Агар, 2003. – 416 с.

4. Вепрева И.Т. Морфемика и словообразование современного русского языка : учебно-методическое пособие. – Москва : ФЛИНТА, 2019. – 112 с.

5. Земская, Е.А. Современный русский язык. Словообразование: учебное пособие / Е.А. Земская. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Флинта : Наука, 2011. – 328 с.

6. Инфантова, Г. Г. Русский язык. Введение в науку о языке. Лексикология. Этимология. Фразеология. Лексикография : учебник / Г. Г. Инфантова, Л. Г. Барлас, М. Г. Сейфулин, Н. А. Сенина. – М. : Академический проект, 2010.

7. Коваль, В.И. Современный русский язык. Часть 1. Лексикология. Фразеология : курс лекций / В.И. Коваль; Министерство образования Республики Беларусь. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2001. – 96 с. – Режим доступа : <http://elib.gsu.by/handle/123456789/44657>

8. Колесникова, С.М. Современный русский язык. Морфология : учебное пособие для вузов / С.М. Колесникова. – Москва : Юрайт, 2022. – 297 с.

9. Лаптева, О.А. Теория современного русского литературного языка / О.А. Лаптева. – М., 2003.

10. Мусатов, В. Н. Русский язык: Морфология: учебник / В. Н. Мусатов. – 2-е изд., стер. – Москва : Флинта, 2022. – 464 с.

11. Николенко, Л. В. Лексикология и фразеология современного русского языка : учебное пособие / Л. В. Николенко. – М. : Academia, 2005. – 144 с.
12. Нормы русского литературного языка : учебное пособие о культуре речи / под ред. Л.А.Константиновой. – Москва : ФЛИНТА, 2022. – 168 с.
13. Современный русский язык. Морфология : пособие / В.Д. Старичёнок [и др.]; под ред. В.Д. Старичёнка. – Минск : БГПУ, 2010. – 260 с.
14. Современный русский язык : учебник для академического бакалавриата / П.А. Лекант, Е.И. Диброва, Л.Л. Касаткин, Е.В. Клобуков; под ред. П.А. Леканта. – 5е изд. – Москва : Юрайт, 2018. – 493 с.
15. Современный русский язык : учебник и практикум : в 3 т. Том 1. : Фонетика. Орфография. Лексикология. Словообразование / под ред. С.М. Колесниковой. – Москва : Юрайт, 2018. – 306 с.
16. Тимошенко, Е. И. Синтаксис современного русского языка : учебное пособие / Е. И. Тимошенко. – Минск: РИВШ, 2021. – 288 с.
17. Учебник по лексикологии / ред. И.В. Толочин. – Санкт-Петербург : Антология, 2021. – 350 с.
18. Шарандин, А. Л. Морфология современного русского языка : учеб. пособие / А. Л. Шарандин. – Москва : Флинта, 2021. – 360 с.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Агульныя пытанні функцыянавання і развіцця беларускай літаратурнай мовы

Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі. Мова як аснова нацыянальнай ідэнтыфікацыі. Беларуская мова праз яе дачыненне да чалавека, нацыі, грамадства.

Паняцце сучасная беларуская мова. Функцыі мовы. Мова і карціна свету. Мова як сродак камунікацыі і інструмент пазнання рэчаіснасці.

Сацыяльна-функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай нацыянальнай мовы. Літаратурная мова. Тэрытарыяльныя дыялекты. Сацыялекты. Мова горада. Характар узаемаадносін паміж рознымі адгалінаваннямі нацыянальнай мовы.

Літаратурная мова як форма агульнанароднай мовы. Наддыялектнасць, унармаванасць, вусная і пісьмовая формы ўжывання, жанравая разнастайнасць, сістэмная устойлівасць і маўленчая зменлівасць. Сучасны стан пытання аб фарміраванні беларускай народнасці і мовы.

Беларуская літаратурная мова пач. XX ст. Гісторыя фарміравання графіка-арфаграфічных і граматычных норм новай беларускай літаратурнай мовы.

Мастацкая літаратура як галоўная сфера фарміравання і развіцця новай беларускай літаратурнай мовы. Актыўныя працэсы ў мове сучаснай мастацкай літаратуры. Пісьменнік і моўная норма. Публіцыстыка на беларускай мове ў др.пал. XIX ст. і яе моўна-стылістычныя асаблівасці. Асаблівасці мовы сучасных беларускіх сродкаў масавай камунікацыі.

Асноўныя тэндэнцыі ў развіцці моўнай сітуацыі ў Беларусі ў савецкі і постсавецкі час. Моўная палітыка і кадыфікатарская палітыка ў Беларусі (20-я, 30-80-я, 90-я гады). Характар і вынікі беларуска-рускага моўнага ўзаемадзеяння. Беларуска-руская міжмоўная інтэрферэнцыя і праблемы культуры маўлення.

Беларуская лінгвістычная спадчына 20-х гадоў і праблемы нармалізацыі сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Арфаграфія

Зычныя і галосныя гукі. Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных гукаў. Падзел на групы паводле ўдзелу голасу і шуму, месца і спосабу ўтварэння, адсутнасці ці наяўнасці дадатковай артыкуляцыі. Санорныя і шумныя, звонкія і глухія. Губныя (губна-губныя і губна-зубныя) і язычныя: пярэдняязычныя (зубныя і пярэднепаднябенныя), сярэдняязычныя (сярэднепаднябенныя) і задняязычныя (заднепаднябенныя). Змычныя (выбухныя), шчылінныя (фрыкатыўныя), змычна-шчылінныя (афрыкаты), змычна-праходныя. Цвёрдыя (парныя і няпарныя) і мяккія (парныя і няпарныя) зычныя.

Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных гукаў. Галосныя лабіялізаваныя і нелабіялізаваныя. Галосныя верхняга, сярэдняга і ніжняга пад'ёму. Галосныя пярэдняга, сярэдняга і задняга рада.

Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы (агульная ненапружанасць органаў маўлення, высокі пад'ём языка, схільнасць да моцнай палаталізацыі адных гукаў і веларызацыі другіх).

Акустычная класіфікацыя гукаў. Акустычныя прыметы гукаў. Асноўныя класы гукаў паводле акустычных прымет.

Прасадычныя фанетычныя адзінкі, іх роля ў арганізацыі моўнай плыні. Акцэнтная структура слова. Сродкі суперсегментнай арганізацыі слова. Тыпы націску. Асаблівасці націску ў беларускай мове. Рознамесцавасць, рухомасць слоўнага націску. Асноўны і пабочны націск у складаных словах. Праклітыкі і энклітыкі. Функцыі слоўнага, тактавага, фразовага і лагічнага націску. Акцэнталагічныя нормы беларускай мовы.

Акустычная характарыстыка інтанацыі. Фразаўтваральны патэнцыял інтанацыі. Асноўныя функцыі інтанацыі: камунікацыйная, вылучальная, арганізуючая, эмацыянальная. Асноўныя камунікатыўныя тыпы выказвання: апавядальны, пыталыны, пабуджальны.

Прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны і фанематычны (марфалагічны). Традыцыйнае і дыферэнцыйнае напісанне. Праблемы арфаграфічнай нармалізацыі і кадыфікацыі ў 20-я гады. рэформа беларускага правапісу 1933 года і праблемы сучаснай беларускай арфаграфіі.

Лексікалогія. Фразеалогія. Лексікаграфія

Лексіка як сістэмнае ўтварэнне. Крытэрыі сістэматызацыі. асноўныя лексічныя групы.

Метады даследавання лексікі (апісальны, параўнальны, дыстрыбуцыйны, статыстычны і інш.)

Слова як асноўная адзінка мовы. Праблема вызначэння слова.

Лексічнае і граматычнае значэнне слова, іх узаемаабумоўленасць.

Праблемы тыпалогіі лексічных значэнняў. Дэнататыўны, сігніфікатыўны, прагматычны аспекты лексічнага значэння.

Паняцце адназначнасці і мнагазначнасці. Семантычная структура мнагазначнага слова. Сутнасць полісеміі. Прамыя (асноўныя) і пераносныя (вытворныя) значэнні, дынаміка іх узаемаадносін. Метафарычныя і метанімічныя сувязі значэнняў мнагазначнага слова.

Сучасная беларуская сінаніміка. Апазіцыі семантычнай тоеснасці. Сінонімы, іх тыпы. Сінанімічны рад, дамінанта як ідэнтыфікатар членаў сінанімічнага рада. Семантычная і стылістычная функцыі сінонімаў. Кантэкстуальныя сінонімы.

Паняцце актыўнай і пасіўнай лексікі. Устарэлая лексіка. Гістарызмы і архаізмы. Працэсы неалагізацыі ў беларускай мове.

Паняцце спрадвечнай лексікі і запазычанай. Генетычная характарыстыка лексікі беларускай мовы. Праблемы крыніц папаўнення слоўніка беларускай мовы.

Спецыяльная лексіка. Лексіка прафесійная і тэрміналагічная. Паняцце тэрміна. Агульнаразумелыя і вузкаспецыяльныя тэрміны. Тэрміналогія.

Лексіка-стылістычная парадыгма ў беларускай мове.

Актыўныя працэсы ў сучаснай беларускай лексіцы. Праблемы лексічнай нармалізацыі беларускай мовы (20-я, 30-я, 90-я гады).

Нацыянальна-спецыфічнае ў лексічнай сістэме беларускай мовы, безэквівалентная лексіка.

Прадмет і задачы лексікаграфіі. Тэарэтычная і практычная лексікаграфія. лексікаграфічная практыка ў Беларусі (20-я, 30-80-я, 90-я гады).

Прынцыпы класіфікацыі фразеалагізмаў. Стылістычная парадыгма фразеалагізмаў.

Паходжанне беларускай фразеалогіі. Беларуская парэміялогія і афарыстыка.

Сучасны стан вывучэння фразеалагічнага фонду беларускай мовы. Беларуская фразеаграфія.

Марфеміка. Словаўтварэнне

Марфема і яе інтэгральныя дыферэнцыяльныя адзнакі. Прынцыпы класіфікацыі марфем. Каранёвыя, афіксальныя марфемы, іх віды. Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя афіксы. Структурна-семантычныя ўзаемаадносіны афіксальных марфем у складзе слова. Міжмарфемныя сувязі: аманімічныя, сінанімічныя, мнагазначныя і антанімічныя. Гістарычныя змены ў марфемнай структуры слова: апрошчанне, перараскладанне, ускладненне, дэкарэляцыя, прычыны іх ўзнікнення ў беларускай мове. Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем.

Марфалагічныя заканамернасці ў структурнай арганізацыі марфем, іх спалучальнасць.

Словаўтваральная структура слова ў беларускай мове. Суадноснасць паняццяў падзельнасці (члянёмасці) і вытворнасці слова.

Асноўныя паняцці словаўтварэння. Вытворнае (матываванае) і слова, яго ўласцівасці, фармальныя і семантычныя сувязі з утваральнымі словамі.. Словаўтваральная структура слова. Словаўтваральная база і яе віды, словаўтваральны фармант. Яе адрозненне ад марфемнай структуры. Словаўтваральнае значэнне і сродкі яго выражэння. Адрозненне словаўтваральнага значэння ад лексічнага і граматычнага. З'ява множнай матывацыі. Словаўтваральныя пары і словаўтваральныя ланцужкі. Словаўтваральная парадыгма. Словаўтваральнае гняздо.

Словаўтваральны тып і яго паняцце. Словаўтваральная мадэль.

Спосабы словаўтварэння, іх класіфікацыя. Прадуктыўнасць спосабаў словаўтварэння ў сучаснай беларускай мове.

Асноўныя працэсы ў сучасным беларускім словаўтварэнні. Праблемы сучаснай словаўтваральнай нормы.

Марфалогія

Слова як лексічная і граматычная адзінка.

Часціны мовы як лексіка-граматычныя класы слоў, прынцыпы іх класіфікацыі і выдзялення. Сістэма часцін мовы ў беларускай мове.

Назоўнік як часціна мовы. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. Род, лік назоўнікаў. Скланенне назоўнікаў.

Прыметнік як часціна мовы. Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў. Род, лік і скланенне прыметнікаў. Поўныя і кароткія формы прыметнікаў. Семантыка-камунікатыўная адметнасць прыметніка.

Лічэбнік як часціна мовы. Разрады лічэбнікаў паводле значэння і структуры. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Спалучальнасць лічэбнікаў з назоўнікамі ў беларускай мове.

Займеннік як часціна мовы. Граматычная і функцыянальна-семантычная характарыстыка займеннікаў, разрады займеннікаў. Скланенне займеннікаў розных разрадаў.

Дзеяслоў як часціна мовы. Граматычныя формы дзеяслова і іх характарыстыка. Асновы дзеясловаў, іх роля ва ўтварэнні дзеяслоўных форм.

Граматычныя катэгорыі дзеяслова ў беларускай мове, іх характарыстыка. Катэгорыя пераходнасці-непераходнасці ў дзеясловах. Трыванне дзеясловаў. Катэгорыя зваротнасці-незваротнасці ў дзеясловах. Катэгорыя стану ў дзеясловах. Час дзеясловаў. Лад дзеясловаў. Спражэнне дзеясловаў.

Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Семантычныя, граматычныя і сінтаксічныя адзнакі дзеепрыметнікаў. Іх суадноснасць з дзеясловамі і прыметнікамі. Утварэнне дзеепрыметнікаў незалежнага і залежнага стану цяперашняга і прошлага часу, іх значэнне і асаблівасць ужывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай).

Дзеепрыслоўе як форма дзеяслова. Паходжанне дзеепрыслоўяў, іх граматычная характарыстыка. Суадноснасць з дзеясловамі і прыслоўямі. Утварэнне дзеепрыслоўяў незакончанага і закончанага трывання. Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Прыслоўе як часціна мовы. Разрады прыслоўяў па значэнні: азначальныя і акалічнасныя. Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Спосабы ўтварэння прыслоўяў.

Пытанне аб безасабова-прэдыкатыўных словах (словах катэгорыі стану) у лінгвістычнай літаратуры.

Мадальныя словы. Пытанне аб мадальных словах у мовазнаўстве.

Агульная характарыстыка службовых слоў. Класіфікацыя службовых слоў паводле граматычных значэнняў і функцыі ў сказе.

Прыназоўнікі як непаўназначная службовая часціна мовы. Класіфікацыя прыназоўнікаў паводле паходжання і структуры. Асаблівасці

ўжывання прыназоўнікаў.

Злучнікі як непаўназначная службовая часціна мовы. Класіфікацыя злучнікаў паводле функцыянальнага значэння, паходжання, саставу, спосабу ўжывання.

Часціцы як непаўназначная службовая часціна мовы, іх асаблівасці і месца ў сістэме іншых часцін мовы.

Разрады часціц паводле функцыянальнага значэння, паходжання, структуры. Словаўтваральныя і формаўтваральныя часціцы.

Звязкі як новая службовая часціна мовы. Паходжанне звязак. Пытанне аб звязках у лінгвістычнай літаратуры.

Выклічнікі і іх месца ў сістэме часцін мовы. Разрады выклічнікаў паводле значэння, паходжання, структуры. Запазычаныя выклічнікі.

Гукаперайманні. Падабенства і адрозненне гукаперайманняў ад выклічнікаў.

Сінтаксіс. Пунктуацыя

Словазлучэнне як непрэдыкатывая адзінка. Свабодныя і несвабодныя словазлучэнні. Прэдыкатывыя і непрэдыкатывыя словазлучэнні. Будова, значэнне і функцыі словазлучэнняў. Злучальныя і падпарадкавальныя словазлучэнні. Простыя і складаныя словазлучэнні. Структурная схема і парадыгма словазлучэнняў. Лексіка-граматычныя тыпы словазлучэнняў: назоўнікавыя, прыметнікавыя, лічэбнікавыя, займеннікавыя, дзеяслоўныя і прыслоўныя. Парадак кампанентаў у словазлучэннях. Сінтаксічная сувязь кампанентаў словазлучэння. Падпарадкавальная сувязь і спосабы яе рэалізацыі: дапасаванне (поўнае і няпоўнае), кіраванне (беспрыназоўнікавае і прыназоўнікавае, моцнае і слабае) і прымыканне (уласнае і іменнае).

Сказ як прэдыкатывая адзінка. Адметныя адзнакі сказа: камунікатывнасць, прэдыкатывнасць (мадальнасць і тэмпаральнасць), граматычная аформленасць, інтанацыйная і сэнсавая закончанасць. Граматычная форма і граматычнае значэнне сказа. Структурная схема і парадыгма сказа. Сказ і выказванне. Камунікатывная перспектыва выказвання.

Сістэма галоўных і даданых членаў сказа, характар іх сувязей, адносіны і функцыі ў структуры выказвання. Вучэнне аб членах сказа ў сучаснай лінгвістычнай літаратуры.

Фармальны, семантычны, камунікатывны і прагматычны аспекты арганізацыі простага сказа.

Структурная схема аднасастаўных сказаў. Дзеяслоўныя аднасастаўныя сказы: пэўна-асабовыя, няпэўна-асабовыя, абагульняючыя-асабовыя, безасабовыя, інфінітывныя. Спосабы выражэння галоўнага члена сказ у іх. Ускладненне як разнавіднасць рэалізацыі структурнай схемы простага сказа і яго формы. Сінтаксічны, семантычны і камунікатывны аспекты ўскладненага сказа.

Прынцыпы класіфікацыі і тыпалагічная характарыстыка складаных

сказаў у сучаснай лінгвістычнай літаратуры.

Злучнікавыя, бяззлучнікавыя і змешаныя (бяззлучнікава-злучнікавыя) складаныя сказы. Злучэнне і падпарадкаванне ў складаным сказе, пераходныя тыпы паміж імі.

Складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразнае адзінства) як мінімальная адзінка звязнага тэксту. Асноўныя крытэрыі вылучэння складанага сінтаксічнага цэлага. Віды сувязі і тыпы рэматычнай дамінанты ў складаным сінтаксічным цэлым.

Тэкст. Напрамкі даследавання прыроды і сутнасці тэксту. Вусная і пісьмовая формы тэксту. Тэксталінгвістыка як асобны напрамак ў мовазнаўстве. Асноўныя тэорыі тэксту. Асноўныя катэгорыі тэксту (праспекцыя – рэтраспекцыя, члянмасць, кагезія, кантынуум, мадальнасць, інтэграцыя, завершанасць і іх рэалізацыя.

Нацыянальна-культурны кампанент значэння тэксту. Прэцэдэнтныя тэксты ў беларускай нацыянальнай культуры.

Асновы сучаснай беларускай пунктуацыі. Нормы сучаснай пунктуацыі і іх рэалізацыя ў тэксце.

Літаратура

1. Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэбны дапаможнік / рэд. Д.В. Дзятко. – Мінск : Вышэйшая школа, 2017. – 588 с.
2. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У. Кандраценя; пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мінск: Беларуская навука, 2010. – 695 с.
3. Сучасная беларуская мова. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфеміка. Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя / пад агульнай рэд. Л.М. Грыгор'евай. – Мінск: Вышэйшая школа, 2007. – 559 с.
4. Беларуская граматыка: у 2-х частках. Ч.1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск /АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; рэд. М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – 431 с.
5. Беларуская граматыка: у 2-х частках. Ч.2. Сінтаксіс. Пунктуацыя /АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа, рэд. М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – Мн.: Навука і тэхніка, 1987. – 320 с.
6. Беларуская мова: Энцыклапедыя: Бел. Энцыкл. / пад рэд. А.Я.Міхневіча; рэдкал. Б.І.Сачанка (гал.рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1994. – 665 с.
7. Беларуская мова: цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі / пад рэд. А.І. Падлужнага. – Мінск: Народная асвета, 1987. – 144 с.
8. Беларуская мова. Сінтаксіс Пунктуацыя / пад рэд. Я.М. Адамовіча. – Мн.: Вышэйшая школа, 1989. – 213 с.
9. Беларуская мова. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфемная будова слова

Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя / пад агульнай рэдакцыяй Л.М. Грыгор'евай. – Мн.: Вышэйшая школа, 1994. – 368 с.

10. Беларуская мова: Энцыклапедыя: Бел. Энцыкл. / пад рэд. А.Я.Міхневіча; рэдкал. Б.І.Сачанка (гал.рэд.) [і інш.]. – Мн.:БелЭн, 1994.

11. Бурак, Л.І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя. / Л.І. Бурак. – Мн.: БДПУ, 2005 – 155 с..

12. Граматычны слоўнік дзеяслова / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я.Коласа і Я.Купалы; навук. рэд. А.І. Падлужны, В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2013. – 1252 с.

13. Граматычны слоўнік прыметніка, лічэбніка, займенніка, прыслоўя / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Я.Коласа і Я.Купалы; навук. рэд. В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2013. – 1176 с.

14. Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч.1. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія /навук. рэд. А.А.Лукашанец. – Мн.: Беларуская навука, 2007. – 351 с.

15. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А.Я.Баханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.

16. Падлужны, А.І. Гукі беларускай мовы / А.І. Падлужны, В.М. Чэксман. – Мн.: Навука і тэхніка, 1973. – 264 с .

17. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова : лінгвістычны кампедыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск: Інтэрпрэссэрвіс; Кніжны Дом, 2003. – 672 с.

18. Плотнікаў, Б.А. Лексіка і фразеалогія беларускай мовы: Вучэб. дапам. / Б.А. Плотнікаў. – Мн.: Акадэмія кіравання пры Прэзідэнце Рэсп. Беларусь, 2004. – 168 с.

19. Русак, В.П. Марфаналогія сучаснай беларускай мовы / В.П.Русак. – Мн.: Беларуская навука, 2012. – 429 с.

20. Свістунова, М.І. Гістарычная марфалогія беларускай мовы : вучэбны дапаможнік / М.І. Свістунова, Г.К. Ціванова. – Мінск : БДУ, 2018. – 199 с.

21. Сучасная беларуская мова : вучэбны дапаможнік / пад агульнай рэд. Л.М. Грыгор'евай. – 2-е выд., выпр. – Мінск: Вышэйшая школа, 2007. – 559 с.

22. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка тэксту / М.Я. Цікоцкі. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 223 с.

23. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя / пад агульнай рэд. Л.М. Грыгор'евай. – Мн.: Вышэйшая школа, 2007. – 224 с.

24. Шкраба, І.Р. Варыянтнасць у сучаснай беларускай мове : (структурна-граматычны і функцыянальна-дынамічны аспекты) / І.Р. Шкраба. – Мінск: Асар, 2004. – 239 с.

25. Янкоўскі, Ф.М. Беларускае літаратурнае вымаўленне / Ф.М. Янкоўскі. – Мн.: Народная асвета, 1976. – 176 с.

ЭУМК

1. ЭУМК по дисциплине "Сучасная беларуская мова: сінтаксіс", 2015 г. Составитель Тимошенко Н.П., к.ф.н., доцент.

2. ЭУМК по дисциплине "Сучасная беларуская мова: Лексікалогія. Лексікаграфія", 2017 г. Составитель Поплавная Л.В., к.ф.н., доцент.

3. ЭУМК по дисциплине " Сучасная беларуская мова: фразеалогія. Фразеаграфія", 2019 г. Составитель Поплавная Л.В., к.ф.н., доцент.